

Lingua securitatis

Dwudziestowieczne systemy totalitarne odcisnęły swoje piętno na wszystkich dziedzinach życia społecznego. Dotyczyło to także, a być może przede wszystkim, społecznej komunikacji. Odwróceniu ulegało znaczenie słów, powstawały nowe; zmieniały się nawet reguły gramatyki i składni. Język był jednym z głównych narzędzi służących kreowaniu świata totalitarnej utopii. Nie mogąc w wystarczającym stopniu zmienić rzeczywistości, ideolodzy budowali „świat przedstawiony”. Za pośrednictwem zatrutego języka skażeniu ulegały umysły.

Język totalitarny bardzo szybko zwrócił na siebie uwagę badaczy. Już w 1946 r. Victor Klemperer opublikował dzieło *Lingua Tertii Imperii*¹. Na gruncie polskim największe znaczenie mają prace Michała Głowińskiego, poświęcone analizie języka peerelowskiej propagandy². Do powszechnej świadomości wszedł ukuty przez George’a Orwella w powieści *Rok 1984* termin „nowomowa” (new-speak). Specyficzną odmianą totalitarnego języka był „język wewnętrzny” aparatu bezpieczeństwa, niezrozumiały dla niewtajemniczonych; łączył ideologię z żargonem zawodowym pracowników śledczych i operacyjnych. Interesującą próbę analizy tej problematyki – w znacznie szerszym niż tylko esbeckim kontekście – podjął Zdzisław Uniszewski³. Christian Bergmann swoje opracowanie poświęcił językowi Stasi⁴.

Wschodnioniemiecka Stasi przygotowała dla celów szkoleniowych *Słownik pracy polityczno-operacyjnej*, na kilkuset stronach niezwykle precyzyjnie definiujący wszystkie określenia i pojęcia stosowane w pracy bezpieczeństwa. Każdy nowo przyjęty pracownik zapoznawał się z tym dziełem, wdrażając się do pracy operacyjnej. Po upadku muru berlińskiego słownik doczekał się kilku wydań, ciesząc się ogromnym zainteresowaniem czytelników⁵.

Niestety, jak się wydaje, polski aparat bezpieczeństwa nie zdobył się na przygotowanie podobnego opracowania. Taki stan rzeczy nie ułatwia pracy badaczom Służby Bezpieczeństwa (a także wszystkim innym historykom korzystającym z jej akt). Lektura dokumentów wytworzonych przez SB, nasyconych niezrozumiałymi skrótami i terminami, staje się utrudniona. Jedyłą pomoc

¹ V. Klemperer, *LTI. Notatnik filologa*, Warszawa 1989.

² M. Głowiński, *Nowomowa po polsku*, Warszawa 1991; *idem*, *Marcowe gadanie. Komentarze do słów 1966–1971*, Warszawa 1991; *idem*, *Peereliada. Komentarze do słów 1976–1981*, Warszawa 1993; *idem*, *Mowa w stanie oblężenia 1982–1985*, Warszawa 1996.

³ Z. Uniszewski, *Żargon zawodowy pracowników śledczych i operacyjnych. Problematyka kryminalistyczna*, Wrocław 1999.

⁴ Ch. Bergmann, *Die Sprache der Stasi. Ein Beitrag zur Sprachkritik*, Göttingen 1999.

⁵ *Das Wörterbuch der Statssicherheit. Definitionen zur „politisch-operativen Arbeit”*, Berlin 1996.

stanowią wielokrotnie zmieniane instrukcje o pracy operacyjnej SB, z których tylko jedna doczekała się publikacji krytycznej⁶.

Poniższy słowniczek, o ile nie zaznaczono inaczej, odnosi się do terminologii stosowanej przez SB po 1956 r. Nie rości on sobie pretensji do kompletności, z pewnością będzie wymagał wielu uzupełnień oraz zmian. Dalsze badania, w szczególności nad aktami normatywnymi, powinny stworzyć możliwość przygotowania i publikacji pełnego „Słownika bezpieczeństwa”, obejmującego – obok terminów stosowanych przez UB i SB w latach 1944–1989 – także język Informacji Wojskowej (Wojskowej Służby Wewnętrznej), Służby Więziennej itp.

Minisłownik terminologii SB

„A” – pion szyfrów SB – w ministerstwie w randze departamentu (Biuro „A”), w komendach wojewódzkich MO (od 1983 r. WUSW) w randze samodzielnej sekcji.

Agent – do połowy lat pięćdziesiątych jedna z form agentury. W odróżnieniu od informatorów agencji byli werbowani dla rozpracowywania środowisk prowadzących (w rozumieniu UB i SB) „wrogą działalność”, mogli też otrzymywać do wykonania konkretne zadania operacyjne.

Agentura – ogół niejawnych współpracowników aparatu bezpieczeństwa. Stosowano także określenie „sieć agenturalna”, potocznie „sieć”.

Agentura celna – agentura umieszczona w aresztach śledczych lub więzieniach.

„B” – pion obserwacji zewnętrznej SB – w ministerstwie w randze departamentu (Biuro „B”), w komendach wojewódzkich MO (od 1983 r. WUSW) w randze wydziału. Zajmował się prowadzeniem obserwacji (jawnej i ukrytej) osób rozpracowywanych, miejsc zagrożonych itp.

b. TW – były tajny współpracownik. Osoba formalnie wyrejestrowana z sieci agenturalnej, w rzeczywistości nadal dostarczająca informacji SB.

„C” – pion ewidencyjno-archiwalny SB – w ministerstwie w randze departamentu (Biuro „C”, występujące pod oficjalną nazwą Centralne Archiwum MSW), w komendach wojewódzkich MO (od 1983 r. WUSW) w randze wydziału. Zajmował się przechowywaniem dokumentacji archiwalnej (akta agentury, operacyjne, administracyjne itp.) oraz prowadzeniem kartotek ewidencji operacyjnej.

Dane agenturalne – informacje pochodzące od agentury. Początkowo używano też sformułowania „dane agencyjne”.

⁶ „Biblia” Służby Bezpieczeństwa: Instrukcja 006/70, „Arcana” 2002, nr 46/47, s. 40–73.

Dialog operacyjny – nawiązanie przez funkcjonariusza SB bliższego kontaktu z „figurantem” sprawy, osobą podejrzaną, funkcjonariuszem obcej służby itp. w formie bezpośredniej (najczęściej rozmowa) lub pośredniej (na przykład kontakt listowny) w celu osiągnięcia określonych korzyści operacyjnych.

E-15 – karta służąca do dokonywania sprawdzeń osób, którymi interesowała się SB, w kartotekach pionów ewidencyjno-archiwalnych SB i MO.

Ewidencja operacyjna – ogół kartotek, dzienników rejestracyjnych, dzienników archiwalnych zawierających informacje o agencji, prowadzonych sprawach, osobach rozpracowywanych itp.

Faktologia – w żargonie funkcjonariuszy SB sporządzane w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych charakterystyki (opracowania faktograficzne) poświęcone poszczególnym grupom opozycyjnym, oddziałom zbrojnym itp. Zawierały one syntetyczne informacje na temat składu i działalności danej organizacji, stosowanych wobec niej działań operacyjnych, agencji itd.

Figurant – osoba rozpracowywana w ramach danej sprawy.

Informator – do połowy lat pięćdziesiątych najniższa kategoria agencji. Informatorów werbowano w środowiskach i grupach potencjalnie zagrożonych „wrogą działalnością”, poza dostarczaniem informacji nie wykonywali oni innych zadań.

Inspiracja – czynności podejmowane przez SB w celu skłonienia poszczególnych osób lub grup do określonych działań.

Ko – 1. kontakt obywatelski (kontakt poufny), do 1970 r. nierejestrowana forma agencji, w rzeczywistości spełniająca często funkcje tajnego współpracownika (TW); 2. kontakt operacyjny, od 1970 r. niższa kategoria agencji, podlegająca rejestracji; w pionie wywiadu odpowiednik tajnego współpracownika. Kontakt obywatelski (operacyjny) pozwalał na omijanie zakazu werbowania członków PZPR.

Kombinacja operacyjna – zespół działań operacyjnych SB, zmierzających do uzyskania konkretnego efektu (na przykład kompromitacji „figuranta”, rozbicia organizacji opozycyjnej, wprowadzenia do niej tajnego współpracownika itp.).

Komprmaterialy – materiały kompromitujące daną osobę (na przykład dowody popełnienia przez nią przestępstwa lub wykroczeń natury moralnej), służące do szantażu, najczęściej w celu zwerbowania przez SB.

Konsultant – jedna z kategorii osobowych źródeł informacji. Konsultanci nie podlegali rejestracji, SB wykorzystywała ich ze względu na szczególne umiejętności lub wiedzę.

Kontakt służbowy – osoba zobowiązana z racji zajmowanego (najczęściej kierowniczego) stanowiska do udzielania informacji funkcjonariuszom SB.

Kp – kontakt poufny; por. Ko.

Kwestionariusz ewidencyjny – wprowadzona instrukcją z 1970 r. kategoria spraw operacyjnych. Kwestionariusz służył dokumentowaniu działalności osób, które w przeszłości podejmowały „wrogą działalność” lub były podejrzane o chęć jej rozpoczęcia, jednakże żadnych działań aktualnie nie podejmowały.

Legenda – fikcyjna w całości lub częściowo wersja życia oficera SB czy tajnego współpracownika, mająca uwiarygodnić go przed innymi osobami, na przykład członkami grupy konspiracyjnej, i wzbudzić ich zaufanie.

LK – lokal kontaktowy. Najczęściej mieszkanie prywatne, rzadziej pomieszczenia instytucji, wykorzystywane w pracy operacyjnej SB, przede wszystkim do spotkań z agenturą. Osoba udostępniająca lokal kontaktowy była rejestrowana jako jedno z osobowych źródeł informacji.

MK – mieszkanie konspiracyjne. Spełniało podobne funkcje jak lokal kontaktowy, z tym że jego właścicielem było MSW. Mieszkanie konspiracyjne mogło też służyć do prowadzenia stałej obserwacji.

Ochrona operacyjna – zabezpieczanie jakiegoś obiektu, grupy lub środowiska przed „wrogą działalnością”. W rzeczywistości oznaczała permanentną inwigilację przy użyciu zarówno techniki operacyjnej, jak i agentury.

Opracowywanie figuranta – w żargonie funkcjonariuszy SB zbieranie dokumentacji dotyczącej „wrogiej działalności” danej osoby.

Osobowe źródła informacji (OZI) – ogół osób udzielających informacji SB (agentura, kontakty służbowe, konsultanci).

Ozew. – obserwacja zewnętrzna.

PDF – podgląd dokumentowany fotograficznie (filmowo).

Pomoc obywatelska – zob. Ko.

Posiadać na kontakcie – w żargonie funkcjonariuszy SB prowadzić pracę (utrzymywać kontakt) z tajnym współpracownikiem.

PP – podsłuch pokojowy (pomieszczeń).

Praca operacyjna – działania funkcjonariuszy SB polegające na zdobywaniu informacji o osobach, zdarzeniach i zagadnieniach, mające na celu zapobieganie, wykrywanie i zwalczanie „wrogiej działalności”.

Pracować pod przykryciem – w żargonie funkcjonariuszy SB prowadzenie pracy operacyjnej z fałszywą tożsamością, pod pozorem wykonywania innej działalności, przy wykorzystaniu odpowiedniej „legendy”.

Przesłuchanie operatywne – pierwsza, intensywna faza przesłuchań osoby aresztowanej tuż po jej zatrzymaniu. Jego celem było uzyskanie w możliwie krótkim czasie maksymalnej liczby informacji przydatnych w dalszej pracy operacyjnej. Przesłuchanie to prowadzili funkcjonariusze pionów operacyjnych, a nie śledczych UB (SB). Termin stosowany przede wszystkim w latach czterdziestych i pięćdziesiątych.

PT – podsłuch telefoniczny.

PZ – punkt zakryty, miejsce lub pojazd, z którego prowadzono obserwację; por. RPZ, ZPO.

Realizacja sprawy – w żargonie funkcjonariuszy SB zakończenie działań operacyjnych w danej sprawie w celu przerwania „wrogiej działalności” osoby lub grupy osób. Najczęściej oznaczało to aresztowanie „figurantów” sprawy, likwidację nielegalnej organizacji itp.

Rezydent – 1. do połowy lat pięćdziesiątych jedna z form agentury. Rezydenci, najczęściej byli funkcjonariusze UB, mieli za zadanie prowadzenie pracy z kilkoma informatorami. W późniejszym okresie rezydentami byli najczęściej czynni oficerowie SB; 2. w pionie wywiadu oficer kierujący pracą rezydentury, w tym działalnością innych funkcjonariuszy. Zarówno rezydent, jak i podlegli mu oficerowie pracowali „pod przykryciem”, oficjalnie występując jako pracownicy placówek dyplomatycznych, przedstawicielstw handlowych, ośrodków naukowych i kulturalnych PRL.

Rezydentura – zagraniczna placówka pionu wywiadu, znajdująca się (poza krajami socjalistycznymi) przy przedstawicielstwach dyplomatycznych PRL.

Rozpracowanie agenturalne – zob. sprawa operacyjna.

RPZ – ruchomy punkt zakryty; zob. PZ.

Rzeczowe źródła informacji – materialne źródła informacji SB, na przykład dokumenty związane z „wrogą działalnością”, materiały z podsłuchów i podglądów (PP, PT, PDF), kontroli korespondencji.

Sieć agenturalna, sieć – zob. agentura.

Sprawa agenturalna grupowa – wprowadzona instrukcją z 1955 r. kategoria spraw operacyjnych, obejmująca grupę powiązanych ze sobą osób, które podejrzewano o „wrogą działalność” lub stwierdzono, że ją prowadzą.

Sprawa agenturalna na osobę – wprowadzona instrukcją z 1955 r. kategoria spraw operacyjnych dotycząca osoby, którą podejrzewano o „wrogą działalność” lub stwierdzono, że ją prowadzi.

Sprawa agenturalnego sprawdzenia – wprowadzona instrukcją z 1955 r. kategoria spraw operacyjnych, mająca na celu sprawdzenie wiarygodności informacji o „wrogiej działalności” osoby lub grupy osób.

Sprawa agenturalno-poszukiwawcza – wprowadzona instrukcją z 1955 r. kategoria spraw operacyjnych. Dotyczyła osoby prowadzącej „wrogą działalność” lub podejrzewanej o to, której miejsce pobytu było nieznane. Celem sprawy było jej odnalezienie.

Sprawa agenturalno-śledcza – wprowadzona instrukcją z 1955 r. kategoria spraw operacyjnych, rozpoczynana w przypadku stwierdzenia „wrogiej działalności” (jak pojawienie się ulotek, napisów na murach). Jej celem było ustalenie sprawcy (sprawców) danego czynu.

Sprawa ewidencji operacyjnej – wprowadzona instrukcją z 1955 r. kategoria spraw operacyjnych. Polegała na systematycznej obserwacji jednej osoby w celu ustalenia ewentualnych jej „wrogich” zamierzeń, poczynań lub kontaktów.

Sprawa obiektowa (SO) – wprowadzona instrukcją z 1960 r. kategoria spraw operacyjnych. Wszczynana była dla rozpracowania „wrogiej działalności” zagranicznych instytucji i organizacji (obcych i emigracyjnych), instytucji kościelnych (parafie, gminy wyznaniowe, zgromadzenia zakonne itp.). Sprawy obiektowe zakładano także w celu ochrony operacyjnej instytucji i organizacji zagrożonych „wrogą działalnością” (uczelnie, instytuty naukowe, niektóre przedsiębiorstwa itd.), zjazdów i konferencji naukowych z udziałem osób z krajów kapitalistycznych, uroczystości i akcji organizowanych przez związki wyznaniowe i inne organizacje. Wcześniej używano nazwy „teczka obiektowa”.

Sprawa obserwacji operacyjnej – wprowadzona instrukcją z 1960 r. kategoria spraw operacyjnych. Wszczynano ją w celu rozpracowania osób, które prowadziły „wrogą działalność”, wykorzystując legalne formy (na przykład stowarzyszenia, kluby), lub z uwagi na swą przeszłość były o nią podejrzewane. Sprawami obserwacji operacyjnej obejmowano także cudzoziemców z krajów kapitalistycznych oraz osoby, które w przeszłości współpracowały z wywiadami państw obcych.

Sprawa operacyjna – podstawowa forma pracy operacyjnej SB. Do 1960 r. używano określenia „rozpracowanie agenturalne”. Zob. kwestionariusz ewidencyjny, sprawa agenturalna grupowa, sprawa agenturalna na osobę, sprawa agenturalno-poszukiwawcza, sprawa agenturalnego sprawdzenia, sprawa agenturalno-śledcza, sprawa obiektowa, sprawa obserwacji operacyjnej, sprawa operacyjnego rozpracowania, sprawa operacyjnego sprawdzenia, sprawa rozpracowania operacyjnego.

Sprawa operacyjnego rozpracowania (SOR) – wprowadzona instrukcją z 1970 r. kategoria spraw operacyjnych. Sprawy operacyjnego rozpracowania wszczynano w przypadku, gdy stwierdzono dokonanie „czynu przestępczego” (na przykład pojawienie się ulotek lub napisu na murze), uzyskano informację o podjęciu

przez osobę lub grupę „wrogiej działalności” lub też przygotowań do takiej działalności.

Sprawa operacyjnego sprawdzenia (SOS) – wprowadzona instrukcją z 1960 r. kategoria spraw operacyjnych. Sprawy operacyjnego sprawdzenia rozpoczynano w przypadku uzyskania wymagającej sprawdzenia informacji o podjęciu przez osobę lub grupę „wrogiej działalności”, o przygotowaniach do takiej działalności lub w przypadku konieczności ustalenia, czy dane zdarzenie (na przykład awaria) związane jest z „wrogim działaniem”.

Sprawa rozpracowania operacyjnego – wprowadzona instrukcją z 1960 r. kategoria spraw operacyjnych. Rozpoczynano ją w przypadku uzyskania informacji o prowadzeniu lub planowaniu „wrogiej działalności” przez osobę lub grupę osób, a także gdy stwierdzono akt „wrogiej działalności” dokonany przez nieznanego sprawcę (sprawców). Celem rozpracowania operacyjnego było zgromadzenie dokumentacji wystarczającej do wszczęcia postępowania karnego. Od 1970 r. posługiwano się określeniem „sprawa operacyjnego rozpracowania”.

Świński wywiad – pogardliwe określenie Departamentu VI MSW (i jego terenowych odpowiedników), zajmującego się ochroną operacyjną sektora rolno-spożywczego.

„T” – pion techniki operacyjnej SB – w ministerstwie w randze departamentu (Biuro „T”, następnie Departament Techniki), w komendach wojewódzkich MO (od 1983 r. WUSW) w randze wydziału. Zajmował się instalacją i eksploatacją środków techniki operacyjnej (podśluchy i podglądy), tajnym otwieraniem mieszkań, kopiowaniem dokumentów, produkcją dokumentów niezbędnych do pracy operacyjnej (jak fałszywe dokumenty tożsamości) itp.

Tajne zdjęcie kogoś – tajne aresztowanie dokonywane w celach operacyjnych, na przykład zwerbowania lub operatywnego przesłuchania. Osoba „tajnie zdjęta” mogła następnie zostać oficjalnie aresztowana lub potajemnie zwolniona.

Technika – w żargonie funkcjonariuszy SB określenie: 1. pionu „T”, 2. techniki operacyjnej.

Technika operacyjna – ogół środków technicznych i działań stosowanych w pracy operacyjnej SB (podśluchy, podglądy, obserwacja zewnętrzna, kontrola korespondencji itd.).

Teczka obiektowa – zob. sprawa obiektowa.

TEOK – teczka ewidencji operacyjnej na księdza. Gromadzono w niej wszystkie informacje dotyczące danej osoby duchownej (donosy agentury, wykazy kontaktów, materiały z podśluchów itd.) od momentu wstąpienia do seminarium duchownego do śmierci lub opuszczenia stanu duchownego.

TEOP –teczka ewidencji operacyjnej na parafię. Forma sprawy obiektowej, polegająca na rozpracowywaniu każdej parafii Kościoła katolickiego.

TP –tajne przeszukanie. Niejawna forma rewizji (na przykład w celu skopiowania notatek danej osoby czy kontroli bagażu cudzoziemców), nie pozostawiająca widocznych śladów.

TW –tajny współpracownik.

„W” – pion kontroli korespondencji SB – w ministerstwie w randze departamentu (Biuro „W”), w komendach wojewódzkich MO (od 1983 r. WUSW) w randze wydziału. Zajmował się losową („wrywkową”) lub systematyczną (w stosunku do wybranych osób) kontrolą (perlustracją) korespondencji.

Wyrywka – w żargonie funkcjonariuszy SB materiał pochodzący z losowej („wrywkowej”) kontroli korespondencji; określano tak też sam proces perlustracji korespondencji.

Zaczepka – w żargonie funkcjonariuszy SB informacja lub materiał pozwalający na wszczęcie sprawy.

Zdjęcie kogoś – w żargonie funkcjonariuszy SB aresztowanie danej osoby.

ZPO – zakryty punkt obserwacyjny, w pionie kontrwywiadu odpowiednik PZ.

ZSKO – Zintegrowany System Kartotek Operacyjnych, komputerowa baza danych zawierająca dane o osobach, elektroniczny odpowiednik kartoteki ogólnoinformacyjnej MSW.